

ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری و توسعه فضاهای روستایی مورد مطالعه: شهرستان روانسر

امین دهقانی^۱، داود جمینی^{۲*}

۱- استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه جیرفت، جیرفت، ایران.

۲- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

DOI: [10.22077/vssd.2021.3993.1018](https://doi.org/10.22077/vssd.2021.3993.1018)

چکیده

در دهه‌های اخیر سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان توسعه روستایی از یک طرف به واسطه چالش‌ها و مسائل متعدد جوامع روستایی (از جمله فقر، بیکاری، ناامنی غذایی و مهاجرت) و از طرف دیگر به دلیل مزایای متعدد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری، سعی داشته‌اند صنعت گردشگری را به صورت فزاینده‌ای در جوامع روستایی ترویج و توسعه دهند. بدین‌سان هر گونه اقدامی در این زمینه می‌تواند در توسعه گردشگری و در نتیجه توسعه روستایی موثر باشد. با این اوصاف پژوهش کاربردی و کمی حاضر با هدف بررسی اثرگذاری اقتصادی گردشگری بر جوامع روستایی و شناسایی ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری و با رویکرد توصیفی - تحلیلی و اکتشافی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه سرپرستان خانوار روستایی شهرستان روانسر است که در میان آن‌ها ۲۰۹ نفر به عنوان نمونه آماری برآورد گردید. ابزار اصلی برای گردآوری داده‌های میدانی، پرسشنامه محقق ساخته است که روایی و پایایی آن با طی نمودن فرایند روش‌شناختی مربوطه، تأیید شده است. نتایج پژوهش نشان داد میانگین اثرگذاری اقتصادی گردشگری بر جامعه محلی با مقدار ۳/۸۳۵، بالاتر از حد متوسط بوده است. نتایج در خصوص عمده‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری با استفاده از تحلیلی عاملی اکتشافی نشان داد پنج عامل شناسایی شده توانسته حدود ۶۷ درصد واریانس متغیر وابسته را تبیین نمایند. عوامل شناسایی شده به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از: اشتغال‌زایی بوم‌محور (۱۵/۴۷۳ درصد)، سودآوری توأم با جذب سرمایه (۱۵/۰۵۳ درصد)، بازاریابی محلی (۱۵/۰۲۲ درصد)، گرایش به کارآفرینی (۱۲/۴۶۵ درصد) و توسعه زیرساخت‌های اقتصادی (۹/۶۷۳ درصد). بررسی برازش نتایج حاصل شده با استفاده از مدل‌سازی در قالب نرم‌افزار Amos Graphic نشان داد عوامل شناسایی شده در قالب یک مدل تجربی، از اعتبار آماری لازم برخوردار است.

تاریخ دریافت:

۰۳ آبان ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش:

۱۱ بهمن ۱۳۹۹

صفحات: ۵۰-۳۵

کلید واژگان:

توسعه روستایی،

اقتصادی روستایی،

گردشگری، ظرفیت‌های

گردشگری.

۱_ مقدمه

گردشگری در قرن حاضر در زمینه رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع اهمیت فزاینده‌ای پیدا کرده است و آثار اقتصادی آن در اکثر کشورهای دنیا به وضوح قابل مشاهده است (Mallick et al, 2020: 185) و از آن به عنوان عامل رشد اقتصادی یاد می‌کنند (Silva et al, 2018: 101) به گونه‌ای که در حال حاضر صنعت گردشگری پس از صنایع خودروسازی، ساختمان و غذایی، چهارمین صنعت برتر جهان است. میزان مشارکت این بخش در تولید ناخالص داخلی جهان بیش از بخش‌هایی همچون خودروسازی و کشاورزی و مشارکت آن در اشتغال از خودروسازی نیز بیشتر است (نرگسی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۲) و می‌تواند به‌عنوان جایگزین اقتصاد وابسته به نفت در توسعه ملی و منطقه‌ای ایران سهم بسزایی داشته باشد (پروین و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۱۵).

گردشگری روستایی یکی از ارزشمندترین انواع گردشگری است که دولت‌ها به دنبال توسعه آن هستند؛ زیرا با حداقل سرمایه‌گذاری و استفاده پایدار از پتانسیل گردشگری طبیعی، منافع اقتصادی - اجتماعی قابل توجهی به همراه دارد و ابزاری برای حفاظت از طبیعت و توسعه پایدار محلی است (Adriana Tisca et al, 2016: 428). این نوع گردشگری با رویکردی پایدار از میراث طبیعی و فرهنگی استفاده می‌کند و ضمن تشویق به حفاظت از میراث محلی، منافع قابل توجه را برای جامعه میزبان به همراه دارد (Quezada-Sarmiento et al, 2018: 2).

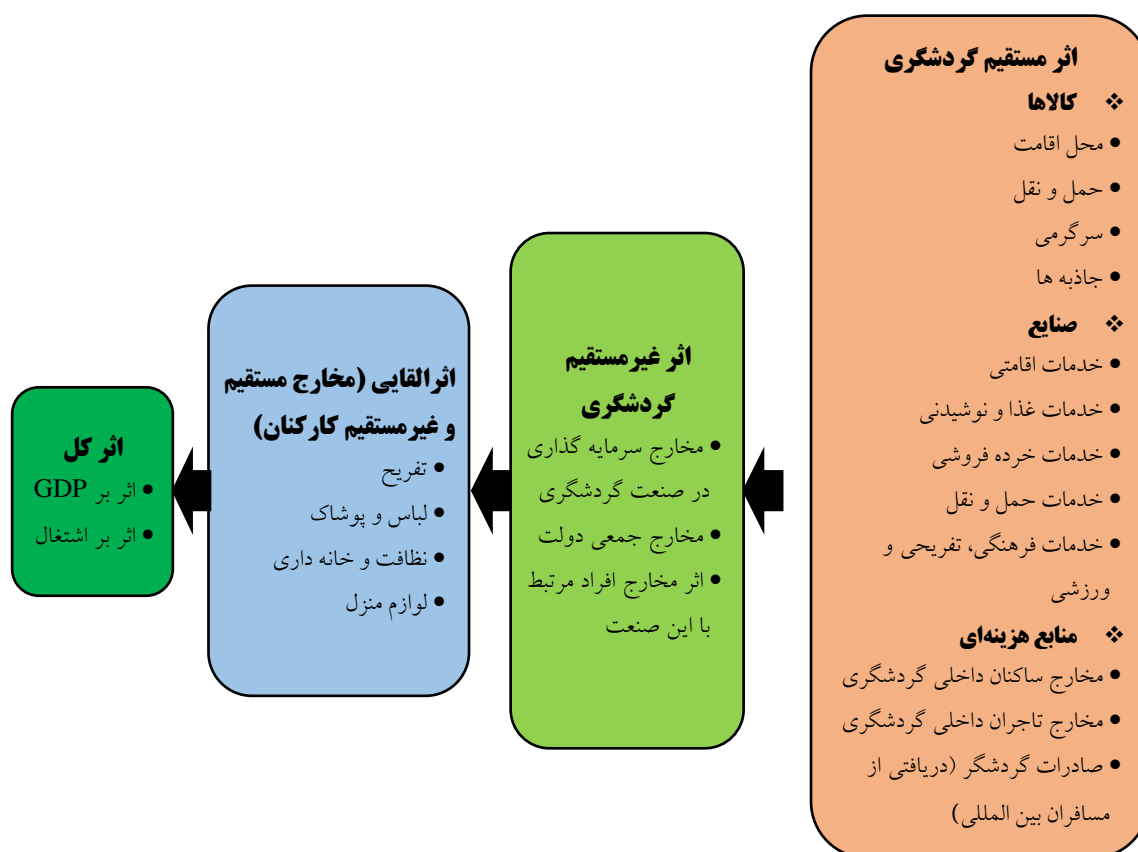
گردشگری روستایی به‌عنوان یک منبع مالی جدید، وضعیت اقتصادی مردم را بهبود داده و به‌عنوان منبعی برای زدودن فقر، افزایش اشتغال‌زایی مطرح است (Lee & Chang, 2008: 181; Sebele, 2010: 138) و علاوه بر کمک مستقیم به تولید ناخالص داخلی، در تقویت و توسعه صلح، رفاه، روابط ملی و بین‌المللی و به طور کلی توسعه پایدار موثر است (Mallick et al, 2020: 185) و در ایران به صورت فزاینده‌ای مورد توجه گردشگران داخلی و خارجی قرار گرفته است (زارعی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲) به گونه‌ای که رقابت شدیدی برای جذب گردشگران در سطوح مختلف فضایی شکل گرفته است (شعبانی‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸: ۴۸). به هر جهت در برنامه‌ریزی توسعه صنعت گردشگری در هر ناحیه، شناخت و بررسی اثرگذاری و ظرفیت‌های گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان در ابعاد مختلف توسعه پایدار از ضروریات است (خاکساری و عباسی، ۱۳۹۲: ۱۱۳).

شهرستان روانسر به‌عنوان دروازه منطقه اورامانات، به واسطه برخورداری از جاذبه‌های گردشگری روستایی متعدد (غار قوری قلعه، تولیدات محلی دامی، زراعی و باغی ارگانیک، ارتفاعات شاهو، جنگل‌های بلوط، مراسم و سنت‌های بومی و محلی، پوشش و زبان کُردی، چشمه‌های متعدد، عشایر نیمه کوچنده، روستاهای تاریخی و دارای بافت سنتی و پلکانی و ...) و قرار گرفتن در مجاور محور ارتباطی اصلی کرمانشاه - جوانرو - پاره، سالانه پذیرای هزاران گردشگری از نقاط مختلف کشور و حتی کشور عراق است. با توجه به ماهیت اثرگذار گردشگری بر جوامع میزبان به ویژه آثار اقتصادی گردشگری، شناخت اثرگذاری گردشگری بر جامعه محلی و ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری روستایی از اقدامات کاربردی و موثر در راستای شناخت و توسعه گردشگری روستایی است. چراکه از این طریق می‌توان با برنامه‌ریزی منسجم و کارآمد، از مزایای گردشگری در راستای نیل به توسعه روستایی بیشتر بهره برد. بنابراین مسائل اساسی که در این زمینه مطرح هستند، عبارت‌اند از: اثرگذاری گردشگری بر توسعه اقتصادی روستاهای شهرستان در چه سطحی است؟ و مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان روانسر کدامند؟

۲_ مبانی نظریه‌ای

همزمان با توسعه ابعاد مختلف گردشگری در جهان، اندیشه پایه‌گذاری گردشگری روستایی به عنوان یکی از اشکال گردشگری به منظور بازدید از مناطق روستایی، ابتدا در اثر صنعتی شدن و شهرنشینی سریع جوامع غربی طی قرن ۱۹ شکل گرفت. در کنار عوامل فوق توسعه حمل و نقل، افزایش نسبی درآمد خانوارها، توجه بیشتر به گذران اوقات فراغت در حومه روستاهای اطراف شهرها و تمایل انسان به استفاده از محیط‌های بکر، موجب تسریع روند شکل‌گیری گردشگری روستایی شده است (رضائی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲۶). تا جایی که در حال حاضر از گردشگری روستایی، به عنوان یکی از راهبردهای توسعه روستایی یاد می‌شود و سیر و روند تحولات و دیدگاه‌های مرتبط با گردشگری روستایی، تقریباً همگام و سازگار با مفاهیم توسعه و توسعه روستایی شکل گرفته است (جلالیان و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲۵). به گونه‌ای که در رهیافت‌های جدید توسعه روستایی از گردشگری به واسطه اثرگذاری مثبت بر کاهش فقر روستایی، عدالت و توزیع درآمد، برابری میان نسلی و بین‌نسلی، تنوع زیستی و... به عنوان عنصری کلیدی در توسعه پایدار یاد می‌شود و متناسب با مفاهیم کلیدی توسعه پایدار، ابعاد اصلی گردشگری را در سه رکن پایداری اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی گنجانده‌اند (Duum, 2005: 172).

ظرفیت‌های گردشگری روستایی را می‌توان در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی گروه‌بندی نمود که در مجموع می‌توان از آن‌ها برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار در جوامع مختلف بهره‌برداری نمود (سبحانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۱؛ صادقی و موسوی فرد، ۱۳۹۹: ۸۸). در میان ابعاد و ظرفیت‌های مختلف گردشگری روستایی، ظرفیت‌های اقتصادی به‌طور وسیعی مورد توجه و تأکید کشورهای مختلف دنیا قرار گرفته و توسعه آن در دستور کار دولت‌ها قرار گرفته است (پروین و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۱۵). در خصوص ظرفیت‌های این بخش ذکر این نکته لازم است که در ابعاد کلان فضایی (سطح ملی و منطقه‌ای) صنعت گردشگری از طریق اثرگذاری بر GDP و اشتغال، به شیوه‌های مستقیم، غیرمستقیم و القایی در اقتصاد کشورها موثر است (شکل ۱). آثار مستقیم گردشگری شامل اثراتی است که به طور مستقیم منجر به تغییر در تولید ناخالص داخلی و اشتغال می‌شوند. آثار غیرمستقیم گردشگری شامل هزینه‌های است که به طور غیرمستقیم بر تولید ناخالص داخلی و اشتغال در کشور اثر می‌گذارد و آثار القایی نیز شامل مخارج مستقیم و غیرمستقیم کارکنان آن صنعت است (کریمی دستنایی، ۱۳۹۵: ۹۸).

شکل ۱- تقسیم‌بندی آثار سفر و گردشگری بر اقتصاد

کریمی دستنایی، ۱۳۹۵: ۹ به نقل از (World Travel and Tourism Council)

در خصوص اثرات محلی اقتصادی گردشگری روستایی می‌توان چنین عنوان کرد که طی فرایند آن، محیط‌های روستایی از یک طرف مکان‌های تفریحی برای گذراندن اوقات فراغت گردشگران هستند و از طرف دیگر با گردشگری با فراهم نموده زمینه عرضه تولیدات آن‌ها از جمله مواد خوراکی و صنایع دستی روستایی، موجب توانمندسازی روستائیان، تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و رونق اقتصادی روستاها می‌شوند (سامانی قطب‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۸). علاوه بر موارد فوق گردشگری روستایی می‌تواند به تجدید حیات مناطق توسعه نیافته یا غیرصنعتی، نوزایی هنرها و فنون محلی و فعالیت‌های فرهنگی سنتی، بهبود زندگی اجتماعی و فرهنگی جامعه محلی، نوسازی سنت‌های معماری محلی و افزایش توجه به حفاظت از مناطق فوق‌العاده زیبایی که دارای ارزش‌های زیباشناختی و فرهنگی هستند، منجر گردد (نعیم‌آبادی و جوان، ۱۳۹۹: ۷۰).

بررسی‌ها نشان می‌دهد در خصوص بررسی ظرفیت‌های گردشگری از جمله گردشگری مذهبی - فرهنگی (احمدی شاپورآبادی و سبزآبادی، ۱۳۹۰)، گردشگری ورزشی (بلالی و همکاران، ۱۳۹۱)، گردشگری عشایری (ایمانی طیبی و همکاران، ۱۳۹۷)، گردشگری موسیقی (طاهری، ۱۳۹۷)، پژوهش‌های متعددی انجام گرفته است. با این وجود در پژوهش حاضر ظرفیت‌های گردشگری روستایی، موضوع مورد بحث است که در ادامه به نتایج چند پژوهش مرتبط پرداخته شده است. رضائی (۱۳۸۷) در مطالعه خود از پویایی و رونق اقتصادی به‌عنوان مهم‌ترین ظرفیت‌های توسعه گردشگری در منطقه الموت یاد کرده است. از نظر خاکساری و عباسی (۱۳۹۲) اشتغال‌زایی، ظرفیت مناسب برای سرمایه‌گذاری و

صادرات محصولات، تولیدات و منابع محلی، پتانسیل‌های اقتصادی گردشگری منطقه کوه‌رنگ هستند. کریمی دستنایی (۱۳۹۵) در مطالعه خود نشان داد مهم‌ترین اثرات اقتصادی گردشگری در ایران بر تولید ناخالص داخلی و اشتغال است. بر اساس مطالعه مهدوی نجف آبادی و همکاران (۱۳۹۵) خود درآمدزایی و اشتغال‌زایی برای ساکنان بومی، مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی ظرفیت‌های بوم‌گردشگری منطقه جازموریان است. سامانی قطب‌آبادی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی تقویت اقتصادی محلی (عرضه محصولات محلی، اشتغال‌زایی، کسب درآمد، جذب سرمایه‌گذاری) را به عنوان مهم‌ترین ظرفیت اقتصادی گردشگری کشاورزی در شهرستان جهرم شناسایی کرده‌اند. حسینی (۱۳۹۶) در پژوهش خود اشتغال‌زایی، تولید ثروت و درآمدزایی را به عنوان مهم‌ترین ظرفیت‌های گردشگری در روستاهای استان مرکزی معرفی کرده است. نرگسی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش خود بر رابطه مثبت و معنادار بین گردشگری و رشد اقتصادی و توسعه مالی در ایران طی سال‌های (۱۳۶۸-۱۳۹۵) تأکید کرده‌اند. بر پایه مطالعه پروین و همکاران (۱۳۹۸) توسعه اقتصادی، افزایش درآمد و پایداری آن، مهم‌ترین اثرات گردشگری در شهر تهران هستند. نتایج پژوهش رزاقی (۱۳۹۸) نشان داد بهبود وضعیت اقتصادی منطقه، مهم‌ترین ظرفیت گردشگری میراث فرهنگی و طبیعی در نوار ساحلی مکران در استان هرمزگان است. نجفی‌پور و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه خود بر اثرات گردشگری روستایی بر توسعه ظرفیت کارآفرینی در میان زنان روستای هنزاء در استان کرمان اذعان کرده‌اند. شهدادی و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه خود نشان دادند که تقویت صنایع دستی و محصولات محلی، سرمایه‌گذاری در بخش بوم‌گردی، تنوع بخشی به محصولات دامی و غذایی محلی، درآمدزایی و توسعه اقتصادی، مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری عشایری در دهستان وردشت شهرستان سمیرم هستند.

نتایج پژوهش آدریاناتیسکا^۱ و همکاران (۲۰۱۶) نشان داد درآمدزایی، اشتغال‌زایی، تقویت فرهنگ سنتی و بومی محلی، رونق کشاورزی و فراهم کردن فرصت‌های سرمایه‌گذاری، ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری در روستاهای کشور رومانی هستند. نتایج پژوهش عبدالرحمان^۲ و همکاران (۲۰۱۶) نشان داد آداب و رسوم محلی، صنایع دستی، جاذبه‌های تاریخی و طبیعی، بافت سنتی روستاها، موسیقی و مهمان‌نوازی بومیان به عنوان مهم‌ترین توان‌های گردشگری، منجر به شکل‌گیری ظرفیت‌های اقتصادی به ویژه در زمینه درآمدزایی و افزایش فرصت‌های شغلی در منطقه ساراواک کشور مالزی شده است. آدوم^۳ (۲۰۱۹) طی مطالعه‌ای نشان داد آداب و رسوم و فرهنگ سنتی - محلی، عوامل کلیدی جذب طبیعت - گردان و گردشگران در کشور غنا هستند که با درآمدزایی، اشتغال‌زایی، عرضه محصولات محلی، تقویت زیرساخت‌های روستایی، در توسعه اقتصادی مناطق گردشگرپذیر موثر بوده‌اند. مالک^۴ و همکاران (۲۰۲۰) در مطالعه خود بر اثرگذاری اقتصادی گردشگری در جنوب هند به واسطه جذابیت محیطی طبیعی و آداب و رسوم مذهبی و فرهنگ غنی محلی، تأکید کرده‌اند.

بررسی بنیان نظری و مطالعات انجام گرفته در خصوص موضوع مورد مطالعه نشان می‌دهد که گردشگری یکی از راهبردهای اصلی توسعه روستایی به‌ویژه در برای روستاهایی است که به لحاظ برخورداری از معیارهای توسعه در سطح

1 - AdrianaTisca

2 - Abdurahman

3 - Adom

4 - Mallick

ضعیفی قرار دارند و بدون نیاز به سرمایه‌گذاری و صرف هزینه‌های مالی، زمانی و انسانی کلان (در مقایسه با دیگر بخش‌های فعالیت اقتصادی و صنعتی) می‌توان از آن به عنوان ابزار برای رونق و شکوفایی اقتصاد روستایی بهره برد. با این وجود شواهد نشان می‌دهد علی‌رغم اهمیت و جایگاه ویژه بعد اقتصادی گردشگری در توسعه روستایی، مطالعات اندکی در خصوص شناسایی ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری روستایی به‌ویژه در کشورمان انجام شده است از این‌رو پژوهش حاضر در این زمینه دارای نوآوری می‌باشد و می‌توان به عنوان مبنایی برای پژوهش‌های آتی در زمینه مورد بحث باشد.

۳_ روش، تکنیک‌ها و قلمرو

هدف این پژوهش کمی و کاربردی که با ترکیبی از روش‌های توصیفی - تحلیلی و اکتشافی انجام شده است، شناسایی مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری است که به صورت مطالعه موردی در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان روانسر انجام گرفته است. برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از دو شیوه اسنادی (شامل مطالعه کتاب‌ها، مقالات و گزارش‌ها) و میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) استفاده شده است. پژوهش به لحاظ زمانی تک مقطعی بوده و بازه زمانی ۶ ماهه (اولیل تابستان تا اواخر پاییز سال ۱۳۹۹) انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۵۵۹۴ نفر سرپرست خانوار روستایی است و با توجه به محدودیت‌های پیش‌رو (محدودیت دسترسی به تمامی سرپرستان خانوار، موانع مالی، زمان بر بودن و شیوع بیماری کووید ۱۹) امکان سرشماری میسر نبوده و با استفاده از جدول بارتلت^۱ و همکاران (۲۰۰۱) که یکی از روش‌های متداول برآورد حجم نمونه آماری است، ۲۰۹ نفر به عنوان نمونه برآورد گردید. ابزار اصلی پژوهش برای جمع‌آوری داده‌های میدانی، پرسشنامه محقق‌ساخته است که روایی (صوری) آن با کسب نظرات اساتید دانشگاهی و کارشناسان مربوطه تأیید شده است. برای بررسی پایایی پرسشنامه، از پیش آزمون با تعداد ۳۰ پرسشنامه استفاده شده است. به این صورت که پرسشنامه‌ها در یکی از روستاهای خارج از محدوده مورد مطالعه (روستای بیاشوش شهرستان جوانرد) توزیع و تکمیل گردید و ضریب آلفای کرونباخ حاصل شده برای بخش‌های مختلف پرسشنامه بالاتر از ۰/۷ بود. پرسشنامه مذکور در سه بخش اصلی طراحی شده است. بخش اول به متغیرهای جمعیت‌شناختی (مانند سن، شغل، تحصیلات و ...)، بخش به اثرات اقتصادی گردشگری (۱۵ متغیر) و بخش سوم به ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری روستایی (۲۰ متغیر) اختصاص داده شده است (جدول ۱).

جدول ۱- شرح بخش‌های مختلف پرسشنامه و ضریب آلفای کرونباخ حاصل شده

بخش‌های پرسشنامه	تعداد متغیر	ضریب آلفای کرونباخ
ویژگی‌های شخصی پاسخگویان	۵	-
اثرات اقتصادی گردشگری	۱۵	۰/۸۱۱
ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری	۲۰	۰/۷۶۲

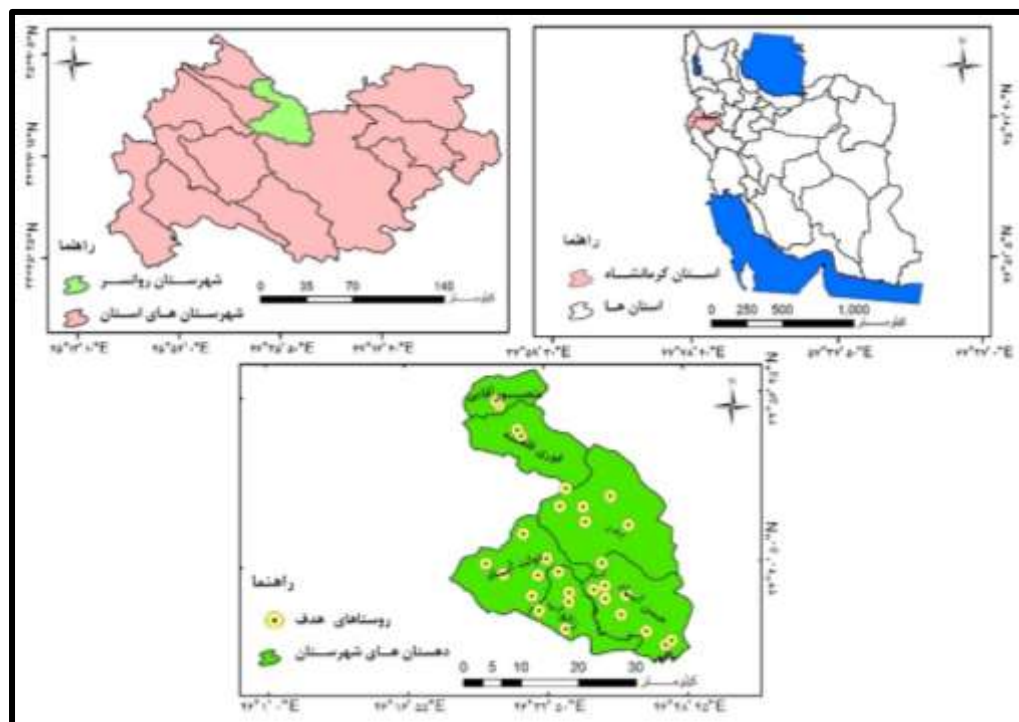
برای توزیع پرسشنامه در محدوده مطالعاتی از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای طبقه‌ای استفاده شده است. با این صورت که متناسب با تعداد سرپرستان خانوار روستایی در هر بخش و دهستان، به ترتیب تعدادی پرسشنامه به آن‌ها

اختصاص یافته است. در ادامه در هر دهستان برای توزیع پرسشنامه‌ها، تعدادی روستا به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. انتخاب این روستاها به گونه‌ای بوده است که در خصوص موضوع مورد مطالعه نماینده‌های مناسبی برای دهستان باشند. در نهایت ۳۰ روستا در شهرستان به عنوان روستاهای هدف انتخاب شده و در آن‌ها پرسشنامه‌ها به صورت کاملاً تصادفی توزیع و تکمیل شده است (جدول ۲). برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده متناسب با سوال‌های پژوهش، از آماره‌ها و آزمون‌های مربوطه در نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

جدول ۲- نحوه توزیع پرسشنامه‌ها در محدوده مورد مطالعه

بخش‌ها (طبقات اصلی)	دهستان‌ها (طبقات فرعی)	جمعیت	تعداد خانوار	پرسشنامه تخصیص یافته	روستاهای نمونه
مرکزی	بدر	۳۹۷۱	۱۱۱۳	۴۲	بدرآباد، زیرجویی، مرادآباد، گرگیدر، خراجیان
	حسن آباد	۵۱۴۸	۱۴۶۶	۵۵	حسن آباد، قلعه رضا، عمرآباد، تم تم، کانی شریف، کلاه کبود، خرم آباد سفلی، تپه لری
	دولت آباد	۳۲۸۸	۹۵۷	۳۶	دولت آباد، کانی پاشا، کره قلعه کهنه، مامنان علیا، شاینگان، ماخوشین
	زالوآب	۳۷۰۳	۱۱۰۸	۴۱	زالوآب، پیروزه، جان جان، ده چراغ، کندوله، نه‌راهی
شاهو	قوری قلعه	۲۳۵۲	۶۷۱	۲۵	شبانکاره، بنچله، قوری قلعه
	منصورآقایی	۱۰۱۲	۲۷۹	۱۰	قلعه گاه، تازه آباد سرباس
	مجموع	۱۹۴۷۴	۵۵۹۴	۲۰۹	۳۰

شهرستان روانسر یکی از شهرستان‌های غربی استان کرمانشاه است و موقعیت آن به گونه‌ای است که بر سر راه اصلی شهرستان‌های مرزی جوانرود، پاوه و ثلاث باباجانی قرار گرفته است؛ به گونه‌ای که از آن به عنوان دروازه اورامانات یاد می‌شود. از جاذبه‌های گردشگری این شهرستان می‌توان به غار قوری قلعه، سراب روانسر، تپه موسایی، گور دخمه، ارتفاعات کوه شاهو، جنگل‌های بلوط، آداب و رسوم محلی، پوشش و زبان کوردی و مهمان‌نوازی اشاره کرد که هر سال توجه تعداد قابل‌زیادی از گردشگران را به خود جلب می‌نماید. لازم به ذکر است موقعیت تعداد زیادی از روستاهای شهرستان به گونه‌ای است که در فاصله کمی از محور ارتباطی کرمانشاه - منطقه اورامانات قرار گرفته‌اند و از همین طریق با عرضه محصولات و تولیدات محلی در مجاور محور ارتباطی (به صورت رسمی و غیررسمی) کسب درآمد می‌نمایند.

شکل ۲- موقعیت شهرستان روانسر و روستاهای هدف در استان کرمانشاه و کشور

۴_ یافته‌ها و تحلیل داده

بررسی ویژگی‌های شخص پاسخگویان نشان می‌دهد میانگین سنی افراد مورد مطالعه حدود ۳۸ سال بوده است و سن جوان‌ترین و مسن‌ترین پاسخگو به ترتیب ۲۲ سال و ۶۴ سال بوده است. یافته‌ها در خصوص وضعیت تحصیلات پاسخگویان نشان داد ۱۲ درصد پاسخگویان بی‌سواد، ۱۸ درصد دارای سواد خواندن و نوشتن، ۳۳ درصد سیکل، ۲۴ درصد دیپلم و ۱۳ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند. در خصوص وضعیت درآمد خانوارهای مورد بررسی نتایج نشان داد میانگین محاسبه شده حدود ۹۰۰ هزار تومان در ماه بوده و بعد خانوار ۴/۴ محاسبه گردید. در خصوص وضعیت شغلی پاسخگویان یافته‌ها نشان داد ۵۷ درصد آن‌ها در بخش کشاورزی، ۳۸ درصد در بخش خدمات و ۵ درصد در بخش صنعت مشغول به فعالیت بوده‌اند.

یک از مهم‌ترین اقدام‌ها در راستای برنامه‌ریزی توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی، ارزیابی اثرات گردشگری بر جامعه میزبان است که در واقع جامعه هدف گردشگری روستایی هستند و ارزیابی آن‌ها از این اثرات می‌تواند نقش مهمی را در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها توسعه گردشگری ایفا نماید. برای بررسی اثرات اقتصادی گردشگری بر جامعه روستایی، متغیرهای مورد استفاده با هم ترکیب شده و در ادامه دیدگاه روستاییان نسبت به اثرات گردشگری با استفاده از جدول توزیع فراوانی و آزمون مقایسه میانگین بررسی شده است. نتایج جدول توزیع فراوانی نشان می‌دهد (جدول ۳) از نظر ۱۲/۴ درصد روستاییان اثرات اقتصادی گردشگری در سطوح ضعیف و بسیار ضعیف بوده و از نظر ۴۶/۴ درصد این اثرات در سطح متوسط و ۴۱/۲ درصد اعتقاد داشته‌اند اثرات اقتصادی گردشگری در سطوح زیاد و بسیار زیاد بوده است. نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای (با در نظر گرفتن عدد ۳ به عنوان مبانی آزمون) نشان می‌دهد (جدول ۴) میانگین محاسبه شده با مقدار ۳/۸۳۵ به صورت معناداری از میانگین مبنا بیشتر است. به این مفهوم که از نظر روستاییان،

گردشگری دارای اثرات اقتصادی قابل توجهی بوده است. این اثرات را می‌توان در مباحثی مانند اشتغال‌زایی، کسب سود و درآمد، عرضه محصولات و ... جستجو نمود که ناشی از ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری است که می‌توان از آن به عنوان مبحثی چند بعدی یاد کرد و در ادامه به این مهم پرداخته شده است.

جدول ۳- ارزیابی اثرات اقتصادی گردشگری از دیدگاه جامعه روستایی

فرآوانی	درصد فرآوانی	درصد فرآوانی تجمعی	-
۷	۱/۹	۱/۹	بسیار ضعیف
۲۲	۱۰/۵	۱۲/۴	ضعیف
۹۷	۴۶/۴	۵۸/۹	متوسط
۷۵	۳۵/۹	۹۴/۷	زیاد
۱۱	۵/۳	۱۰۰	بسیار زیاد
۲۰۹	۱۰۰	-	مجموع

جدول ۴- ارزیابی اثرات اقتصادی گردشگری از دیدگاه جامعه روستایی با استفاده از آزمون t تک‌نمونه‌ای

میانگین مبنا = ۳						اثرات اقتصادی گردشگری
t	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین	انحراف از میانگین	اختلاف با فاصله ۹۵ درصد حد بالا حد پایین	
۲۳/۲۸۸	۲۰۸	۰/۰۰۰	۳/۸۳۵	۰/۵۳۵	۰/۴۹ حد بالا ۰/۵۸۱ حد پایین	

پس از مشخص شدن اثرگذاری اقتصادی قابل توجه گردشگری، مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری در محدوده مطالعاتی بررسی، واکاوی و تحلیل قرار گرفته است. به این صورت که اثرگذاری اقتصادی گردشگری ناشی از ظرفیت‌هایی است که این صنعت برای جامعه روستایی به ارمغان آورده است. بنابراین شناسایی این ظرفیت‌ها امری مهمی است که در ادامه به آن پرداخته شده است. برای شناسایی این ظرفیت‌ها در قالب چند عامل محدود و کلیدی، از تکنیک تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده که هدف اصلی آن، دستیابی به ابعادی از موضوع است که به صورت پنهانی در بطن گویه‌ها وجود دارند ولی به آسانی قابل مشاهده نمی‌باشند. در این آزمون مقدار KMO، ۰/۷۱۶ محاسبه شد و حاکی مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی بود و همچنین آماره بارتلت با مقدار ۲۳۷۳/۸۹۵، در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنادار بود. در این پژوهش عواملی مورد پذیرش قرار گرفته‌اند که مقدار ویژه آن‌ها بزرگ‌تر از ۱ بوده است. بر این اساس تعداد پنج عامل به‌عنوان مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری در محدوده مطالعاتی شناسایی شده‌اند. همان‌طور که مشاهده می‌شود (جدول ۵) در مجموع پنج عامل شناسایی شده توانسته‌اند ۶۶/۶۸۶ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین نمایند. مقدار ویژه هر یک از عوامل شناسایی شده به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از: عامل اول ۱۵/۴۷۳ درصد، عامل دوم ۱۵/۰۵۳ درصد، عامل سوم ۱۵/۰۲۲ درصد، عامل چهارم ۱۲/۴۶۵ درصد و عامل پنجم ۹/۶۷۳ درصد.

جدول ۵- عامل‌های استخراج شده در خصوص ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
اول	۳/۰۹۵	۱۵/۴۷۳	۱۵/۴۷۳
دوم	۳/۰۱۱	۱۵/۰۵۳	۳۰/۵۲۶
سوم	۲/۸۰۴	۱۵/۰۲۲	۴۴/۵۴۸
چهارم	۲/۴۹۳	۱۲/۴۶۵	۵۷/۰۱۳
پنجم	۱/۹۳۵	۹/۶۷۳	۶۶/۶۸۶

در این پژوهش برای چرخش عامل‌ها از روش وریماکس استفاده شده است. در این مرحله متغیرهایی که بار عاملی آن‌ها بزرگ‌تر از ۰/۵۰ بوده است، معنی‌دار فرض شده اند (جدول ۶) و بر اساس متغیرهای قرار گرفته شده در هر عامل، نام‌گذاری عامل‌های شناسایی شده انجام گرفته است.

عامل اول: یافته‌ها نشان می‌دهد جدول (۶) متغیرهای ایجاد تنوع شغلی، افزایش تعداد شاغلان، اشتغال‌زایی فزاینده زنان روستایی، افزایش فرصت‌های شغلی، شکل‌گیری مشاغل خرد خانگی (پخت نان محلی، رب انار، رب گوجه و ...) و احیا و رونق تولید صنایع دستی (گیوه‌بافی، فرش‌بافی و ...)، در عامل اول قرار گرفته‌اند و در مجموع توانسته‌اند ۱۵/۴۷۳ درصد از واریانس ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری را تبیین نمایند. با توجه به مفهوم متغیرهای فوق، این عامل شناسایی شده «**اشتغال‌زایی بوم‌محور**» نام‌گذاری شد.

عامل دوم: یافته‌های حاصل شده نشان می‌دهد (۶) نشان می‌دهد پنج متغیر افزایش سطح درآمد، حذف واسطه‌ها، جذب سرمایه‌گذاری، افزایش میزان عمده فروشی تولیدات و محصولات و افزایش سود و صرفه اقتصادی فعالیت‌ها، با تبیین ۱۵/۰۵۳ درصد ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری، در عامل دوم بارگذاری شده‌اند. با توجه به مفهومی درونی متغیرهای فوق، عامل دوم «**سودآوری توأم با جذب سرمایه**» نام‌گذاری گردید.

عامل سوم: یافته‌های حاصل شده نشان می‌دهد متغیرهای عرضه بدون واسطه تولیدات زراعی و باغی (نخود، عدس، لوبیا، گردو، انجیر، انار و ...)، سهولت عرضه فرآورده‌های لبنی (روغن محلی، کره، کشک، دوغ، شیر و ...)، تسهیل عرضه گوشت دام (از طریق قصابی در مجارو محور ارتباطی روانسر - جوانرود - پاره) و افزایش تعداد خریداران با تبیین ۱۵/۰۲۲ درصد واریانس متغیر وابسته، در عامل سوم جای گرفته‌اند. با توجه به ماهیت این متغیرها، این عامل «**بازاریابی محلی**» نام‌گذاری شد.

عامل چهارم: افزایش انگیزه فعالیت جوانان، ارتقای سطح نوآوری و ابتکار و افزایش میزان ریسک‌پذیری، متغیرهایی هستند که در عامل چهارم قرار گرفته‌اند. این متغیرها با تبیین ۱۲/۴۶۵ درصد واریانس ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری در محدوده مطالعاتی، نشانگر توسعه تدریجی مشخصه‌های کارآفرینی در میان روستاییان به ویژه جوان روستایی است. لذا این عامل «**گرایش به کارآفرینی**» نام‌گذاری شد.

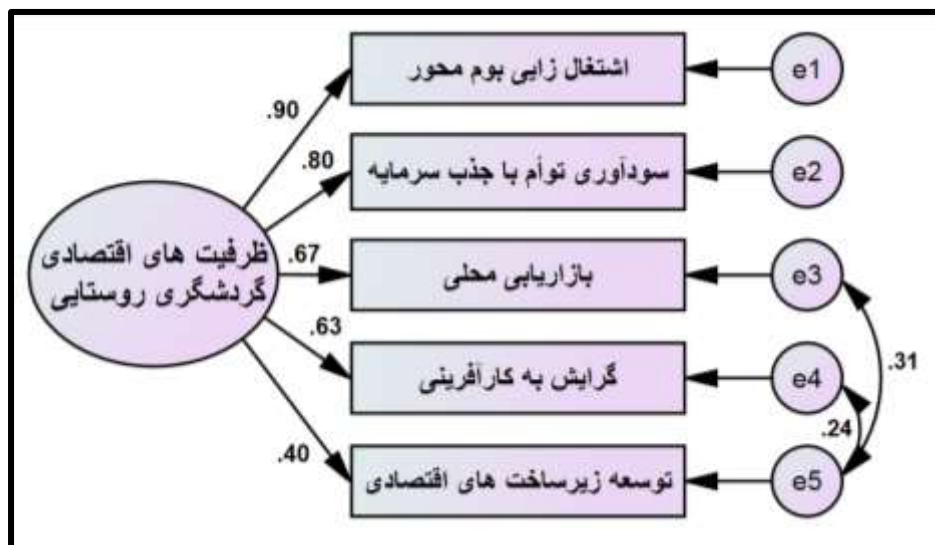
عامل پنجم: در پنجمین عامل شناسایی شده دو متغیر احداث اقامتگاه بوم‌گردی و شکل‌گیری بازار محلی قرار گرفته‌اند که در مجموع توانسته‌اند ۹/۶۷۳ درصد واریانس متغیر وابسته پژوهش را تبیین نمایند. با توجه به مفهوم و ماهیت این متغیرها، این عامل «**توسعه زیرساخت‌های اقتصادی**» نام‌گذاری گردید.

جدول ۶- عامل‌ها، متغیرها و ضرایب عاملی دوران یافته ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری

عامل	متغیرها	بار عاملی
اشتغال زایی بوم‌محور	ایجاد تنوع شغلی	۰/۶۳۲
	افزایش تعداد شاغلان	۰/۷۱۰
	اشتغال زایی فزاینده زنان روستایی	۰/۸۱۶
	افزایش فرصت‌های شغلی	۰/۷۶۵
	شکل‌گیری مشاغل خرد خانگی (پخت نان محلی، رب انار، رب گوجه و ...)	۰/۸۰۹
سودآوری توأم با جذب سرمایه	احیا و رونق تولید صنایع دستی (گیوه‌بافی، فرش بافی و ...)	۰/۸۳۱
	افزایش سطح درآمد	۰/۷۳۲
	حذف واسطه‌ها	۰/۷۹۲
	جذب سرمایه‌گذاری	۰/۷۶۵
	افزایش میزان عمده فروشی تولیدات و محصولات	۰/۷۰۳
بازاریابی محلی	افزایش سود و صرفه اقتصادی فعالیت‌ها	۰/۷۵۱
	عرضه بدون واسطه تولیدات زراعی و باغی (نخود، عدس، لوبیا، گردو، انجیر، انار و ...)	۰/۶۱۹
	سهولت عرضه فرآورده‌های لبنی (روغن محلی، کره، کشک، دوغ، شیر و ...)	۰/۷۶۶
	تسهیل عرضه گوشت دام (از طریق قصابی در مجارو محور ارتباطی روانسر - جوانرود - پاوه)	۰/۸۷۹
	افزایش تعداد خریداران	۰/۷۹۴
گرایش به کارآفرینی	افزایش انگیزه فعالیت جوانان	۰/۸۴۵
	ارتقای سطح نوآوری و ابتکار	۰/۷۲۵
توسعه زیرساخت‌های اقتصادی	افزایش میزان ریسک‌پذیری	۰/۸۷۱
	احداث اقامتگاه بوم‌گردی	۰/۶۲۷
	شکل‌گیری بازار محلی	۰/۷۱۱

بنابراین با توجه به یافته‌های حاصل شده می‌توان چنین عنوان کرد که اشتغال‌زایی بوم‌محور، سودآوری توأم با جذب سرمایه، بازاریابی محلی، گرایش به کارآفرینی و توسعه زیرساخت‌های اقتصادی، مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان روانسر هستند که با ماهیت مثبت خود می‌توانند اثرات قابل توجهی را بر توسعه روستایی برجای بگذارند.

علی‌رغم اینکه عوامل شناسایی شده به لحاظ آماری (با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی اکتشافی) از اعتبار لازم برخوردار هستند، در ادامه برای اینکه مشخص شود که آیا عوامل شناسایی در قالب یک مدل تجربی نیز از اعتبار عاملی برخوردار هستند، با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول مدل تجربی ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری روستایی در محیط نرم‌افزار Amos Graphic طراحی شد. نتایج اولیه مدل مذکور نشان می‌دهد (شکل ۲) بارهای عاملی مربوطه از وضعیت مطلوبی برخوردار هستند. لازم به ذکر است در مدل تحلیل عاملی تأییدی اگر میزان بارهای عاملی از ۰/۳ بیشتر باشد، نشان‌دهنده مناسب بودن عامل‌ها برای استفاده در مدل تحلیل عاملی تأییدی است.

شکل ۳- مدل اندازه‌گیری مربوط به ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری روستایی

برای بررسی برازش کلیت مدل اندازه‌گیری طراحی شده، مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی برازش مدل از منابع مستند استخراج شده (قاسمی، ۱۳۸۹؛ شمس‌الدینی و جمینی، ۱۳۹۵؛ ۴۳؛ جمینی و همکاران، ۱۳۹۶؛ ۱۰۵؛ لای و لین، ۲۰۰۸) و مقادیر محاسبه شده با معیارهای پیشنهادی تطابق داده شد. نتایج نشان می‌دهد (جدول ۷)، وضعیت کلیه معیارهای برآورد شده با مقادیر مطلوب (معیارهای پیشنهادی) همخوانی دارند و می‌توان چنین عنوان کرد که مدل اندازه‌گیری ترسیم شده در خصوص ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری روستایی در شهرستان روانسر از اعتبار لازم برخوردار است.

جدول ۷- شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل اندازه‌گیری ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری روستایی

متغیر	CMIN ²	DF	CMIN/DF	CFI	RMSEA	HOELTER	RMR	GFI	NFI	PRATIO
مدل ظرفیت‌ها	۳/۴۱۳	۳	۱/۱۳۸	۰/۹۹۹	۰/۰۲۶	۴۷۷	۰/۰۱۰	۰/۹۹۴	۰/۹۹۲	۰/۳۰۰
مقادیر پیشنهادی	-	-	< ۵	> ۰/۹	< ۰/۰۸	> ۷۵	≈ ۰	> ۰/۹	> ۰/۹	۱-۰

۵- بحث و فرجام

بر اساس تجارب عینی کشورها و مناطق مختلف در صورت برنامه‌ریزی منسجم و یکپارچه، از گردشگری روستایی می‌توان به عنوان ابزار کلیدی برای دستیابی به توسعه و توسعه پایدار روستایی استفاده کرد. این امر در گرو مطالعات میدانی و دقیق در خصوص اثرات و ظرفیت‌های گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی است. نتایج پژوهش حاضر نشان داد اثرگذار اقتصادی گردشگری بر جامعه روستایی در سطح قابل قبولی بوده است. اثرگذاری قابل توجه اقتصادی گردشگری ناشی از ظرفیت‌های اقتصادی بالای گردشگری در محدوده مطالعاتی است. نتایج پژوهش در این خصوص نشان داد ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری با عواملی مانند اشتغال‌زایی بوم‌محور، سودآوری توأم با جذب سرمایه، بازاریابی

1 - Lai & Lin

2- کای اسکوتر؛ ۳- درجه آزادی؛ ۴- کای اسکوتر نسبی؛ ۵- برازش تطبیقی؛ ۶- ریشه میانگین مربعات خطای برآورد؛ ۷- شاخص هلتر؛ ۸- ریشه دوم مربع باقیمانده؛

۹- شاخص نیکویی برازش؛ ۱۰- شاخص نرمان شده بنتلر- بونت؛ ۱۱- نسبت صرفه‌جویی.

محلی، گرایش به کارآفرینی و توسعه زیرساخت‌های اقتصادی عینیت یافته است. در واقع ظرفیت‌های اقتصادی بالای گردشگری باعث شده است که روستاییان به اثرگذاری اقتصادی گردشگری اذعان نمایند. با توجه به نتایج حاصل شده، شایسته است برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه روستایی و همچنین نهادهای و انجمن‌های محلی نسبت به توسعه فزاینده گردشگری روستایی اقدام نمایند. چراکه گردشگری روستایی حاوی ظرفیت‌های متعددی است که به برنامه‌ریزی جامع و یکپارچه می‌توان از آن‌ها به خوبی بهره برد. نتایج نهایی بررسی اعتبار عوامل شناسایی شده در قالب یک مدل تجربی نشان داد، مدل حاصل شده از دقت و اعتبار لازم برخوردار است و به خوبی توانسته است ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری روستایی در محدوده مطالعاتی را شناسایی نماید.

در راستای توسعه گردشگری روستایی در محدوده مطالعاتی چند راهکار عملیاتی و اجرایی عبارت‌اند از: احداث اکوکمپ‌های گردشگری در ارتفاعات کوه شاهو (در مراتع واقع در محدوده ثبتی و عرفی روستای بدرآباد)؛ احداث بازارچه‌های محلی در مجاور محورهای ارتباطی اصلی روانسر - جوانرود و پاوه (در مجاور روستاهای حسن آباد؛ بدرآباد و بنچله)؛ احداث اقامتگاه بوم‌گردی در روستاهای گرگیدر، خراجیان، شبانکاره، قوری‌قلعه و تازه‌آباد سرباس؛ برگزاری جشنواره فرهنگی و ورزشی روستاهای نهرابی، دولت‌آباد، زیرجویی و ده لیلی، برگزاری جشنواره‌های فرهنگی و بومی - محلی در روستاهای عمرآباد، مرادآباد، صادق آباد.

با توجه به بررسی ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری در مطالعه حاضر، پیشنهاد می‌گردد در خصوص ظرفیت‌های اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری نیز مطالعاتی انجام گیرد؛ به نحوی که کلیه ظرفیت‌های گردشگری با توجه به ارکان سه‌گانه توسعه پایدار، در سکونتگاه‌های روستایی تبیین و بررسی گردد.

۶_ منابع

- احمدی شاپورآبادی، محمدعلی و سبزابادی، احمد (۱۳۹۰). تحلیلی بر ظرفیت‌های توسعه گردشگری مذهبی - فرهنگی کلان شهر قم. فصلنامه مطالعات ملی، سال ۱۲، شماره ۲، صص: ۸۳-۱۱۲.
- ایمانی طیبی، لیلا و شفیعی، زاهد و رجایی، محمدعلی (۱۳۹۷). شناسایی ظرفیت‌های گردشگری عشایری با استفاده از مدل سوات (مورد مطالعه: عشایر قشقای). دومین کنفرانس بین‌المللی تحولات نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری، تهران، <https://civilica.com/doc/782184>.
- بلالی، مریم؛ معین فرد، محمدرضا؛ حامدی‌نیا، محمدرضا و امیراحمدی، ابوالقاسم (۱۳۹۱). بررسی ظرفیت‌های گردشگری ورزشی در استان خراسان رضوی. مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال ۳، شماره ۹ و ۱۰، صص: ۸۷-۱۰۰.
- پروین، محمد؛ رضویان و توکلی نیا، جمیله (۱۳۹۸). ارزیابی تأثیر گردشگری در توسعه اقتصادی شهر تهران. پژوهش‌های دانش زمین، سال ۱۰، شماره ۳۹، صص: ۲۳۰-۲۱۴.
- جلالیان، حمید؛ رضوانی، محمدرضا؛ طهماسبی، اصغر و اروچی، حسن (۱۳۹۷). تبیین مدل توسعه سیستم گردشگری روستایی با استفاده از نظریه آشوب و مدل باتلر (مورد مطالعه: روستای مصر، شهرستان خور و بیابانک). پژوهش‌های روستایی، دوره ۹، شماره ۲، صص: ۲۳۵-۲۲۳.
- جمینی، داود؛ سالاری، ممد و شهابی، هیمن (۱۳۹۶). تبیین اثرات ژئوتوریسم بر توسعه کارآفرینی در روستا شهر قوری قلعه با رویکرد معادلات ساختاری. جغرافیا و پایداری محیط، سال ۷، شماره ۲۲، صص: ۹۷-۱۱۰.
- حسینی، سیدمحمد (۱۳۹۶). شناسایی ظرفیت‌های گردشگری روستایی به منظور توسعه اشتغال در روستاهای استان مرکزی. خبرگزاری مهر، کد خبر ۳۹۵۸۵۱۱، قابل دسترس در: <https://www.mehrnews.com/news/3958511>.

- خاکساری، علی و عباسی، مریم (۱۳۹۲). شناسایی پتانسیل‌های گردشگری کوه‌رنگ و ارائه راهکارهای مناسب جهت توسعه گردشگری منطقه. دوره ۲۲، شماره ۸۸، صص: ۱۱۴-۱۰۶.
- رزاقی، علی‌رضا (۱۳۹۸). مطالعه ظرفیت‌های گردشگری میراث فرهنگی و طبیعی در نوار ساحلی مکران استان هرمزگان. گردشگری و توسعه، سال ۸، شماره ۴، صص: ۱۸۰-۱۴۸.
- رضائی، ناصر؛ میرزایی قلعه، فرزاد و منشی‌زاده، رحمت‌الله (۱۳۹۷). ارزیابی جایگاه گردشگری در اقتصاد روستایی مطالعه موردی: دهستان مریدان، بخش کومله، شهرستان لنگرود. فصلنامه اطلاعات جغرافیایی (سپهر)، دوره ۲۷، شماره ۱۰۸، صص: ۲۳۶-۲۲۵.
- زارعی، قاسم؛ حاضری، هاتف و علی‌نژاد سلیم، لیدا (۱۳۹۷). تأثیر ظرفیت پذیرش اجتماعی گردشگری عشایری در توسعه پایدار (ایل) قشقای تیره هیبت‌لو. مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال ۱۱، شماره ۱، صص: ۳۱-۲۱.
- سامانی قطب‌آبادی، سحر؛ ترابی فارسانی، ندا؛ شفیعی، زاهد، بذرافشان، مرتضی و غفاری، سید رامین (۱۳۹۶). شناسایی ظرفیت‌های گردشگری کشاورزی در شهرستان چهارم با استفاده از مدل توزیع‌نشریه کارآفرینی در کشاورزی، جلد ۴، شماره ۲، صص: ۴۲-۲۷.
- سبحانی، پروانه؛ سیاح نیا، رومینا، محمودی، حسین و اسماعیل زاده، حسن (۱۳۹۸). برآورد ظرفیت برد گردشگری در مناطق تحت حفاظت (مطالعه موردی: منطقه شکار ممنوع الوند). برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۸، شماره ۳، صص: ۶۴-۵۱.
- شعبانی‌فرد، محمد؛ پوراحمد، احمد؛ حسینی، علی و رشیدی، مصطفی (۱۳۸۸). بررسی سنجش ظرفیت پذیرش گردشگری شهری و مدل سازی شهرهای گردشگری پایدار از بعد کالبدی (نمونه موردی منطقه ۱۲ تهران). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، جلد ۱۱، شماره ۱۴، صص: ۷۴-۴۷.
- شمس‌الدینی، علی و جمینی، داود (۱۳۹۵). ارزیابی عملکرد نهادهای متولی در توسعه سکونتگاه‌های روستایی با رویکرد معادلات ساختاری مورد مطالعه: شهرستان جوانرود. جغرافیا و توسعه، ۴۳، صص: ۵۰-۳۵.
- شهدادی، علی؛ قنبری، یوسف؛ سلمانی‌زاده، الهام و آذره، علی (۱۳۹۸). امکان‌سنجی و مکان‌یابی مناطق مستعد احداث اکوکمپ‌های عشایری (مطالعه موردی: دهستان وردشت شهرستان سمیرم). جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال ۹، شماره ۳، صص: ۳۰۶-۲۹۳.
- صادقی، حجت‌الله و موسوی‌فرد، پرتوسادات (۱۳۹۹). نقش سدها در توسعه پایدار گردشگری روستایی مورد مطالعه: روستاهای بالادست سد کارون سه در شهرستان ایذه. فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا، دوره اول، شماره ۱، صص: ۹۸-۸۵.
- طاهری، سیده فاطمه (۱۳۹۷). ارزیابی ظرفیت‌های گردشگری موسیقی در استان لرستان. کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران، مردادماه ۱۳۹۷، تهران، ایران، <https://www.tpbinc.com/article/79431>.
- قاسمی، وحید (۱۳۸۹). مدل‌سازی معادله ساختاری با کاربرد Amos Graphics. نشر جامعه‌شناسان، تهران.
- کریمی دستنایی، طاهره (۱۳۹۵). آثار اقتصادی سفر و گردشگری در ایران. انتشارات اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران (معاونت بررسی‌های اقتصادی)، صص: ۳۱-۱.
- مهدوی نجف‌آبادی، رسول، احمدی کهنعلی، جاسم، خورانی، اسداله و اورمزدی، محمدرضا (۱۳۹۵). مقایسه ظرفیت‌های بوم‌گردشگری (اکوتوریسم) منطقه جازموریان در شرایط نرمال و خشکسالی. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۷، شماره ۶۴، صص: ۱۷۴-۱۵۹.
- نجفی پور، امیرعباس و سیوندی پور، زهرا (۱۳۹۸). شناسایی ظرفیت‌های گردشگری روستایی و نقش آن در کارآفرینی زنان روستا (مطالعه موردی: کرمان، شهرستان رابر، روستای هنزآه). همایش ملی زن و توسعه گردشگری روستایی، کاشمر، <https://civilica.com/doc/979013>.
- نرگسی، شهین، بابکی، روح‌اله، عفتی، مهناز (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین گردشگری، رشد اقتصادی و توسعه مالی در ایران (۱۳۹۵-۱۳۶۸). فصلنامه اقتصاد مالی، سال ۱۲، شماره ۴۴، صص: ۶۷-۴۱.
- نعیم‌آبادی، نازنین، جوان، فرهاد (۱۳۹۹). تحلیل عوامل اثرگذار بر طول اقامت گردشگران در بوم‌گردی‌های شهرستان مشهد. فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا، دوره اول، شماره ۱، صص: ۸۴-۶۹.
- Abdurahman, A.Z.A., Ali, J.K., Bujang, L.Y.B, Khedif., Bohari, Z., Ahmad, J.A and Kibat, S.A (2016), Ecotourism Product Attributes and Tourist Attractions: UiTM Undergraduate Studies, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 224, pp: 360 - 367.

- Adom, D (2019), The place and voice of local people, culture, and traditions: A catalyst for ecotourism development in rural communities in Ghana, *Scientific African*, 6, e00184.
- AdrianaTisca, I., Istrat, N., Dan Dumitrescu, C and Cornu, G (2016), Management of sustainable development in ecotourism. Case Study Romania, *Procedia Economics and Finance*, 39, pp: 427 – 432.
- Bartlett, J.E., Kotrlik, J.W., Higgins, C.C., (2001), Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research. *Information Technology, Learning, and Performance Journal*, 19(1): 43-50.
- Duim, V.R. van der (2005), *Tourism scapes: An actor-network perspective on sustainable tourism development*, Wageningen: WUR Wageningen, PP: 164-165.
- Lee, C. C., & Chang, C. P (2008), Tourism development and economic growth: a closer look at panels. *Journal of Tourism Management*. 29 (1), 180 - 192.
- Lee, C. C., & Chang, C. P (2008), Tourism development and economic growth: a closer look at panels. *Journal of Tourism Management*. 29 (1), 180 - 192.
- Mallick, S.K., Rudra, S and Samanta, R (2020), Sustainable ecotourism development using SWOT and QSPM approach: A study on Rameswaram, Tamil Nadu, *International Journal of Geoheritage and Parks*, 8, pp: 185-193.
- Quezada-Sarmiento, P.A., Macas-Romero, J.D.C., Roman, C and Martin, J.C (2018), A body of knowledge representation model of ecotourism products in southeastern Ecuador, *Heliyon*, 4. e01063. doi.org/10.1016/j.heliyon.2018.e01063.
- Sebele, L.S (2010), Community-based tourism ventures, benefits and challenges: Khama Rhino Sanctuary Trust, Central District, Botswana. *Journal of Tourism Management*. (31). 136–146.
- Silva, F. B., Herrera, M. A. M., Rosina, K., Barranco, R.R., Freire, S., Schiavina, M (2018), Analyzing spatiotemporal patterns of tourism in Europe athigh-resolution with conventional and big data sources, *Tourism Management*, 68, pp: 101-115.

